

С.В. Бочаров

Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОЛЬСЬКОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА РУБЕЖІ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ

У статті визначаються і аналізуються основні напрямки реформування системи освіти Польщі. Акцентується увага на найбільш проблемних питаннях модернізації освіти країни. Особлива увага приділяється динаміці та результатам реформування освіти Речі Посполитої у контексті її відповідності стандартам Європейського Союзу. Робиться висновок про можливість використання Україною досвіду, накопиченого Польщею в процесі вдосконалення власної системи освіти.

Модернізація системи освіти є одним з пріоритетів сучасної внутрішньої політики України. У цьому контексті досвід нашого стратегічного партнера Польщі, здобутий у процесі реформування власної освітньої системи, є надзвичайно цінним для нашої держави. Він може стати у нагоді нашим політикам і освітянам під час продовження реформування української системи освіти.

У вітчизняній історіографії проблемі реформування системи освіти Речі Посполитої поки що не приділяється належної уваги, ґрунтовних досліджень із зазначеної проблеми фактично не існує. У той же час в польській історіографії існує низка робіт, присвячених зазначеній проблемі [1-12]. Таким чином, проблема модернізації польської системи освіти на рубежі ХХ – ХХІ століть є актуальною і заслуговує на більшу увагу з боку українських дослідників.

Мета статті полягає у визначенні основних напрямків реформування освіти Речі Посполитої та проблемних питань, з якими зіштовхнулася країна під час здійснення цих реформ. Крім того метою статті є зіставлення досягнень Польщі з можливостями сучасної української освіти.

До 1989 року система освіти ПНР виконувала ідеологічне замовлення, спрямоване на виховання людини, яка сповідувала б комуністичні цінності. Починаючи з 1989 р. у Польщі постає завдання відійти від цих стандартів та орієнтуватися на інші, основані на демократизмі, гуманізмі та взаємоповазі. Це було наслідком суттєвих змін у політичному устрої держави, а також нових викликів польському суспільству наприкінці 80-х рр. ХХ ст. [9, с. 8]. А саме:

- виклик цивілізаційний: зміна сучасного світу, глобалізація культури, освіти та науки, взаємовплив культур, народів і систем цінностей, а також необхідність прийняття міжнародних норм, орієнтації на сучасні проблеми світу та їх розуміння;
- криза у польській системі освіти: фінансові проблеми, необхідність застосування новітніх педагогічних досягнень у навчанні;
- євроінтеграція, яка ставила перед країнами-кандидатами конкретні завдання: передусім реформу професійних шкіл (шкіл заводських), охоплення 80 відсотків суспільства середньою освітою та збільшення до 30 відсотків кількості людей, які отримали вищу освіту (на ці показники Польща вийшла на початку 2000-х рр.) [1, с. 3].

Кожний з цих викликів вимагав кардинальних змін тодішньої системи освіти. І ці зміни було здійснено у вигляді реформи. Умовно її можна поділити на 2 етапи. Перший (1989 – 1999 рр.) – розробка нової національної освітньої програми, децентралізація системи освіти (передача інститутів освіти під повноваження гмін), становлення нових типів шкіл, а також зміни в екзаменаційній системі. Другий етап (з 1999 року): змістовий, пов'язаний головним чином зі змінами у змісті освіти. Вони означали продовження не-

повної шкільної освіти дітей до 16 років (на 1 рік) та становлення нової структури освіти в школі: шість років у початковій школі, три – у гімназії та ще три – у профільному ліцеї. До цього початкова школа продовжувалася 8 років, а середня – 4 роки. Важливою ланкою реформи стало створення у 1999 р. профільних ліцеїв з метою більш тісного їх взаємозв'язку із загальноосвітніми школами та полегшення можливості перекваліфікації їх випускників. Для цього створювалися професійні ліцеї, які надавали випускникам професійних шкіл можливість подальшої освіти [12, с. 10].

Найголовнішими документами, які окреслювали основні напрямки реформування освіти у Польщі, були: «Головні напрямки у вдосконаленні системи освіти в Польщі» (1994 р.) та «Програмні підстави обов'язкових загальноосвітніх предметів» (1997 р.). Згідно з ними пріоритетом для польської системи освіти є виховання людини, яка легко використовує сучасні досягнення, розуміє світ та добре орієнтується в життєвих труднощах, сприймає різні точки зору людей. Це людина, яка засвоїла знання, що допомагають їй у мистецтві життя з іншими людьми, високогуманна, культурна, яка є частиною світу і займає в ньому своє місце, розвиває власні здібності й інтереси, удосконалюється фізично та духовно.

Нова школа, в свою чергу, обіцяла учням безпечно та корисне для здоров'я навчання, побудову власних систем цінностей, їх становлення та вдосконалення. Школа брала на себе обов'язки привчати дітей до самостійності шляхом забезпечення високого рівня внутрішнього самоврядування. Вона відмовилася від єдиної освітньої програми у старших класах та запропонувала учням самостійний вибір своєї майбутньої професії. З часом були створені різноманітні навчальні програми для учнів з різними інтересами. У планах змін було відкриття спецкласів для школярів, які б цікавилися полоністикою, історією, літературою, інформатикою, філософією, іноземними мовами, античною культурою та латиною, артистичним мистецтвом (для цієї спеціалізації створювалися цілі артистичні школи), біологією, географією, хімією, екологією, фізикою та астрономією, математикою, фізкультурою, музикою, військовою підготовкою, валеологією, технічними науками [9, с. 76]. І хоча не всі спецкласи були створені, зреформована польська школа значною мірою врахувала ці плани.

Отже, реформа системи освіти у Польщі ставила перед собою такі завдання: зближення навчання з реаліями сучасного життя, виховання сучасної людини, позбавленої стереотипів минулого, демократизація системи освіти з урахуванням європейського досвіду, підготовка до вступу країни до ЄС, а також можливість саморегуляції нової системи освіти. Аналізуючи останні зміни у ній, можна стверджувати, що європейська інтеграція була, мабуть, найголовнішим «двигуном реформи». У цьому контексті цікаво розглянути пріоритети, які в системі освіти пропонує Євросоюз:

- створення шкіл, де б навчалися й виховувалися представники різних народів, які передавали б один одному національні цінності;
- відповідність змісту освіти загальноєвропейським стандартам;
- конкурентоздатність освіти;
- розвиток активної громадської позиції у молодого покоління;
- фінансування системи освіти за кращими світовими стандартами, виділення на її потреби такого відсотку ВВП, нижня межа якого не повинна сягати певного рівня [2, с. 35].

Незважаючи на очевидну привабливість цілей європейської освіти, слід підкреслити, що в ній є певні протиріччя. Деякі критики зосереджують увагу на різниці в системах освіти європейських країн при спільних цілях. Прибічникам єдиних стандартів освіти не подобається, що політична уніфікація не означає єдину систему освіти. Також ідеться про те, що навчальні інституції поводять себе незалежно, а навчальні програми на зразок SOKRATES або LEONARDO, які витрачають великі кошти на освіту дорослих, проте фактично не впливають на неї [4, с. 36]. Однак незважаючи на наявність гострих проблем в європейській системі освіти, вона має помітні переваги порівняно з колишньою радянською саме в тому, що виховує активну, підготовлену до життя у

ринковому суспільстві особистість. Європейська освіта пропонує якісне навчання. Обсяг її фінансування значно більше, ніж у Польщі, не кажучи вже про українську освіту, навіть при зіставленні відсоткових витрат бюджетів. Більшість країн Центральної та Східної Європи – майбутні кандидати на членство в ЄС – намагалися підняти цей відсоток, виконуючи взяті на себе зобов'язання при вступі до цієї авторитетної організації. Однією з цих держав була Республіка Польща. Польська реформа системи освіти тривала до 2007 року [7, с. 19].

Як вважає польський педагог Станіслав Качор, великий вплив на функціонування системи освіти мають уряди країн, адміністративно-територіальні одиниці цих держав, їх економіка та мережа позашкільних організацій [3, с. 100]. У часи економічних перетворень польська система освіти була однією з найменш захищених галузей, що й обумовило проблеми в її реформуванні. «Шокова терапія», хоч і привела до економічного зростання, спочатку відчутно сколихнула економіку посткомуністичного суспільства, особливо у перші п'ять років (1989 – 1994 рр.). Найболючіше вони відбилися саме на тих галузях, які не вважалися першочерговими у реформуванні економіки. Однією з таких галузей була система освіти. Нестабільність перших польських урядів та несформованість адміністративного самоврядування посилили ці труднощі. Зрозуміло, що на цьому фоні не часто згадувалося і про існування позашкільних організацій. Хронічна економія коштів, причиною якої була економічна криза початку 90-х років, загальмувала їх надходження до системи освіти, що спричинило значні соціальні проблеми в цій галузі. До позитивних змін не зразу привів і перехід освіти під управління гмін. Результатом цього кроку спочатку була ліквідація частини шкіл та дитячих садків, оскільки бюджети гмін були замалі. Особливо постраждали дитячі садки та малі школи. Так, у 1990 – 1991 навчальному році в Польщі було 1231869 дитячих садків, у 1996 – 1997 році їх залишилося 983489 [9, с. 30]. Дещо меншою мірою це торкнулося малих шкіл. У цьому також слід узяти до уваги демографічну кризу (кожен рік з 1994 року кількість учнів початкових шкіл зменшується в середньому на 90 тис. чол.) [9, с. 37]. Економічні проблеми також призвели до появи великої кількості безробітних (близько 20% населення країни), а це безпосередньо має вплив на політику шкіл, які зобов'язані приймати багато дітей безробітних. Саме серед них спостерігається найбільша кількість «важковиховуваних учнів», потенціальних порушників дисципліни. Що стосується проблеми позашкільних організацій, посткомуністична Польща тривалий час мала проблеми з їх існуванням. Загалом вони були або слабкі, або не відрізнялися активністю. Усе це разом складало труднощі здійснення реформи системи освіти в Польщі і пояснювало те, чому реформа не була проведена у заплановані строки [13].

Значний вплив на систему освіти Речі Посполитої здійснила адміністративна реформа 90-х років XX ст. В освітній сфері була проведена так звана децентралізація. Перехід від централізованої до децентралізованої системи освіти означав, що школи та інші освітні заклади стали власністю місцевих урядів, а центральні урядові установи (зазвичай у такій ролі виступає Міністерство освіти) втратили прямий адміністративний контроль над школами.

Рішення польського уряду про децентралізацію освітньої системи можна пояснити тим, що органи місцевого самоврядування краще знають стан справ у своїх школах і можуть ефективніше ними керувати. Такі представники влади добре обізнані з потребами місцевої освіти, тому здатні пристосувати до них освітню політику. Політичне рішення про децентралізацію освіти в Польщі свідчить про впевненість уряду в тому, що місцеві органи влади є найбільше придатним інструментом для раціоналізації, поліпшення і перебудови роботи загальноосвітніх шкіл. В процесі децентралізації управління освітою Польща також зіткнулася з проблемами, успадкованими від старої системи. Сферу освіти було перевантажено великою кількістю непотрібних ПТУ та технікумів, а також малих сільських шкіл. Існувала надзвичайно велика різниця у витратах на одного учня в різних типах шкіл, а також у різних регіонах. На заробітну платню витрачали близько 80% шкільних коштів [14].

Задля розв'язання цих проблем було ухвалено рішення запровадити фінансовий стандарт. Фінансовий стандарт – це сума трансферту державного бюджету в розрахунку на одного учня, яка є достатньою для забезпечення кожної дитини однаковим рівнем освіти: тут враховано об'єктивні чинники впливу на вартість освіти в різних територіальних одиницях. Після визначення приблизного фінансового стандарту потрібно підрахувати й оцінити додаткові видатки на освіту, які можуть виникати внаслідок певних об'єктивних обставин, наприклад, через бідність, певні фізичні вади учнів чи слабкість їхнього здоров'я, низьку густоту населення, особливі географічні чи кліматичні умови. Запровадження фінансового стандарту дозволило суттєво зменшити різницю у фінансовому забезпеченні закладів освіти в різних регіонах країни.

Критики сучасної системи освіти Польщі стверджують, що вона не до кінця виконує поставлену перед нею мету. Критикуються як викладачі, які страждають залишками старого радянського авторитаризму, так і забюрократизованість навчальних інститутів. На думку Тадеуша Левовицького, освіта взагалі більше слугує підтримці їх існування, аніж навчанню дітей [10, с. 33]. Проте можливість критики системи освіти сама по собі вже є важливою позитивною зміною. Не можна не помічати й тих позитивних зрушень, які сталися у Польщі останнім часом. Це, передусім, прийняття європейських цінностей та демократизація системи освіти. Після вступу до ЄС у 2004 р. Польща збільшила фінансування системи освіти, крім цього в її розвитку активно допомагають різноманітні європейські програми.

Певною мірою Польща може бути прикладом для України в освітній реформі. Деякі польські дослідники вважають, що спроба введення 12-річного навчання в наших школах є результатом запозичення польської моделі шкільництва [6, с. 416]. Україна теж зацікавлена в реформуванні своєї освіти, тому досягнення Польщі у цій площині можуть бути корисними й для нас.

Оновлення польської освіти ознаменувало собою всю ту велику працю, яку здійснило польське суспільство з кінця 80-х рр. ХХ ст., стало дзеркальним відображенням позитивних змін у політиці та культурному житті країни. Головним досягненням реформи можна вважати те, що вона повертає польське шкільництво на належне місце у Європі, позбавляє освіту її заідеологізованості, приймає нові виклики сучасного світу. Зараз польська школа виховує людину не як знаряддя в руках держави, а як вільну особистість. Замість старого авторитарного підходу в освіті ми бачимо суб'єктно-суб'єктний підхід.

Стосовно змін у структурі освіти, реформа загальноосвітньої школи підводила її до стандартів, необхідних для інтеграції польського суспільства у європейське співтовариство. Це не означало бездумного копіювання європейського шкільництва, однак наближало до євростандартів якість навчання. Замість колишніх 8 років навчання у початковій школі збільшили загальну освіту до 9 років, відповідно збільшився термін освіти за обраними предметами до 6 років замість колишніх 4. Реформа пішла назустріч учням професійних шкіл, які бажали продовжувати свою освіту, а вищі навчальні заклади отримали більшу самостійність та стали повноправними суб'єктами польської науки. Почастішали контакти студентів Польщі зі студентами з інших країн Європи завдяки різноманітним освітнім програмам ЄС. Це стало передумовою функціонування такої системи освіти, яка відрізняється конкурентоздатністю та високим престижем [13].

Таким чином, польське Міністерство освіти зреформувало шкільну систему: збільшився термін освіти в початковій школі, покращилася якість професійної освіти, змінилося підпорядкування освітніх закладів за адміністративним принципом тощо. Зміни польської системи освіти дуже схожі на ті, які проходили в Україні в кінці 80-х – на початку 90-х рр. Реформа освіти має робити все, щоб виховувати гармонійно розвинену особистість, людину ХХІ ст., впевнену в собі, професійно підготовлену, незалежну в мисленні. Для досягнення цієї мети в Україні варто надати більшої самостійності університетам та школам, як це було зроблено у Польщі. Досвід нашого західного сусіда показує, що, незважаючи на фінансові труднощі, з якими зіткнулася польська освіта

у 1-й половині 90-х рр., перехід освітніх закладів під керівництво гмін все ж приносить великі позитивні зміни у вихованні активних, самодостатніх, незалежних та творчих людей, громадян Польщі.

Досвід польської реформи освіти не можна не помічати. Він став наочним прикладом системних змін, поштовхом до яких було спільне бажання мати першокласну сучасну освіту. Ще більш цінний цей досвід для нас, українців, у контексті географічної та культурної близькості наших країн. Дехто у нашому суспільстві заперечує необхідність реформ, бо вважає, що вони призводять до нестабільності. Так, суспільство завжди відчуває підсвідомий страх перед змінами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bogaj A. *Realia i perspektywy reform oświatowych* / Bogaj A. – Warszawa : Instytut Badań Edukacyjnych, 1997. – 118 s.
2. *Edukacja dla Europy: raport Komisji Europejskiej* / w tł. [z ang.] Ireny Wojnar i Jerzego Kubina. – Warszawa : Elipsa, 1999. – 191 s.
3. *Edukacja dorosłych: teoria i praktyka w dobie przemian* / pod. red. Jana Sarana. – Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 413 s.
4. *Edukacja w perspektywie integrowania się Europy* / red. nauk. Zdzisław Wołk. – Zielona Góra : Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Tadeusza Kotarbińskiego, 2000. – 163 s.
5. *Edukacja i reforma. Dyrektor i szkoła; Wspomaganie rozwoju ucznia* / red. nauk. Krzysztof Polak. – Kraków : Wydaw. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2001. – 199 s.
6. *Edukacja młodego pokolenia Polaków i ukraińców w kontekście integracji europejskiej: nadzieje i zagrożenia* / pod. red. Ryszarda Kuchy i Eugeniusza Kłosa. – Lublin : Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. – 483 s.
7. *Edukacja 1997 – 2001. Raport* / Dzierzgowska Irena [oprac.]. – Warszawa, 2001.
8. *Edukacja w perspektywie integracji Europy: praca zbiorowa* / pod. red. Mariana Ochmańskiego, Teresy Sokołowskiej-Dzioba i Andrzeja Pieleckiego. – Warszawa : Wydaw. Wyższej Szkoły Pedagogicznej Towarzystwa Wiedzy Powszechnej, 2001. – 597 s.
9. *Edukacja w procesie przemian społecznych* / pod. red. Andrzeja Bogaja, Stefana Kwiatkowskiego i Mirosława Szymiańskiego. – Warszawa : Instytut Badań Edukacyjnych, 1998.
10. Lewowicki T. *Przemiany oświaty*. – Warszawa : Zak, 1994. – 214 s.
11. Lewowicki T. *Szkoła i pedagogika w dobie przelomu*. – Warszawa, 1995. – 983 s.
12. *Reforma systemu edukacji: projekt Ministerstwo Edukacji Narodowej*. – Warszawa : Wydaw. Szkoła i pedagogika, 1998. – 228 s.
13. Федорик Ю.В. Реформи польської освіти: досягнення й перспективи [Електронний ресурс] // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 1. – Бердянськ : БДПУ, 2005. – Режим доступу : http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_1_2005/27.
14. Децентралізація освіти та реформа міжбюджетних відносин мають узгоджуватися між собою [Електронний ресурс] // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень від 5 березня 2001 року. – № 99. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua>.

С.В. Бочаров

Модернизация польской системы образования на рубеже XX – XXI веков

В статье определяются и анализируются основные направления реформирования системы образования Польши. Акцентируется внимание на наиболее проблемных вопросах модернизации образования страны. Особенное внимание уделяется динамике и результатам реформирования образования Речи Посполитой в контексте его соответствия стандартам Европейского Союза. Делается вывод о возможности использования Украиной опыта, накопленного Польшей в процессе совершенствования собственной системы образования.

S.V. Bocharov

Modernization of the Polish Educational System at the Turn of the XX – XXI Centuries

In the article the main directions of the Polish reformation are determined and analyzed. The article deals with the most problematic questions of the modernization of the education in the state. The special attention is paid to the dynamics and the results of the *Rech Pospolita* educational system reforming in the context of its correspondence to the standards of the European Union. The conclusion about the possibility of using by the Ukraine the experience of the education accumulated by Poland in the process of improving its own system is made.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2009.